

Istoriografia transilvăneană

În epoca sa de început

Scrisul istoric românesc transilvănean, deși se înscrie în chip firesc, de la primele sale manifestări, ca parte integrantă a fenomenului istoriografic general românesc, este individualizat prin anumite aspecte specifice, pricinuite de condițiile deosebite de dezvoltare ale culturii românești ardelenice. În țările române, geneza scrisului istoric în haina sa analitică și cronicărească s-a produs în secolul al XV-lea în limbile de cultură ale timpului, slavona pentru Țara Românească și Moldova și latina pentru Transilvania. Dar în momentul în care limba română își ocupă locul firesc în scrisul istoric, datorită unității culturii românești de pe ambele versante ale Carpaților și în Transilvania, ca și în celelalte două țări românești, cronică utilizează alfabetul chirilic.

N. Iorga, subliniind paralelismul istoriografiei transilvănene cu cea din Țara Românească și Moldova, punctează și unele caracteristici ale celei dintii. Astfel, în timp ce cronică din cele două țări române extracarpatice este de curte în fața sa inițială, fiindcă e scrisă din ordinul domnilor ori în apropierea acestora, cronică transilvăneană românească e generată de mediul cultural întregit în evul mediu de biserică. Aceasta pentru că biserică, mai ales în lipsa unei curți domnești care să patroneze actul de cultură, va focaliza și sentimente și aspirații cu un conținut lăte în esență. Mergând pe aceeași linie, se impune observația că, cronică românească din Transilvania nu e nici de factură boierească, adică scrisă de reprezentanții clasei feudale ori din porunca acestora, cum se întâmplă în Moldova și Țara Românească în secolul al XVII-lea. Scrisul istoric în românește, ca și scrisul în limba română în general, pornește în Transilvania din rindul categoriilor orașenești, care au păstrat ritul ortodox și ave, în acest spirit, un caracter urban. Desigur, creatorii direcți ai acestui gen de activitate sînt clerici, dar și mireni (preoți, monahi, dascăli, dieci), grupați în jurul a celei instituții care a fost biserică.

Se impune în chip firesc, fixarea unor puncte de reper legate de geneza istoriografiei românești transilvănene. Prima cronică în limba română din Transilvania, cunoscută pînă astăzi, este „Cronica protopopului Vasilie din Brașov „sau” Spunere precum a fost lucrul la această sfințită beserecă din Scheii Brașovului” (1392—1633). Autorul, protopopul Vasilie din Brașov (cca. 1590—1659), e contemporan cu Eustratie Logofătul, creatorul unui letopisef moldovenesc în limba română, nepăstrat pînă azi, și își scrie cronică între 1628 și 1633. Manuscrisul original nu se mai cunoaște azi, dar s-a păstrat pînă în secolul trecut (1874) în arhiva bisericii Sf. Nicolae din Brașov. Alături de un manuscris german rămas dintre cele patru existente cîndva în biblioteca liceului Honterus din Brașov (unul cu mențiunea „ex Walachico translata”), mai există o variantă românească, foarte apropiată însă de textul original, în „Istoria sfinței besereci a Scheilor Brașovului” de Radu Tempea, operă ce reprezintă de fapt a doua creație istoriografică scrisă în Transilvania în limba română.

N. Iorga, inexact informat în legătură cu traducerea germană a cronicii protopopului Vasilie, nu are de fapt știință despre existența unei cronici brașovene anterioare celei scrise de Radu Tempea și, în aceste condiții, afirmă că istoriografia românească din „Ardeal” „purcede” de la cea din „Principate”. I. Crăciun, ținînd seama de data probabilă a redactării cronicii brașovene a protopopului Vasilie, arată că acesta a scris în limba română independent de cronicarii moldoveni și se întreabă cui îi revine meritul de a fi scris întâi în limba poporului. Analizînd cronicile păstrate și data probabilă a redactării lor, trebuie să menținem din punct de vedere strict cronologic răspunsul dat de N. Sulică și Sextil Pușcariu, anume că scrierea istorică brașoveană precede „Letopiseful” lui Grigore Ureche fiind cea dintii cronică databilă în limba română (desigur, în sensul unei opere originale, exceptînd deci din discuție cronograful — prelucrare după Manasses și istoriografia sud-slavă — lui Mihail Moxa de la 1620). Menționăm că data probabilă a redactării celor două cronici aflate în atenție este 1628—1633 pentru scrierea brașoveană și 1642—1647 pentru opera cronicarului moldovean.

Dar rezervele formulate în ceea ce privește aceste probleme sînt justificate și

nînd seamă de faptul că datarea cronicii brașovene este destul de incertă (ultimul eveniment înregistrat la 1633 nu indică neapărat și anul în care ia sfîrșit scrierea cronicii, mai ales că nu e vorba de un anal și mai ales că autorul trăiește pînă în 1659); rezerve în a afirma că scrierea istorică a protopopului Vasilie este cea dintii creație istoriografică în limba română păstrată pînă azi, izvorăsc și din caracterul cantitativ și calitativ modest, de cronică locală și formă analitică al acesteia față de opera istorică a lui Grigore Ureche. Desigur, valoarea istoriografică, cea literară sau de izvor istoric, de purtătoare a unor opțiuni specifice în epocă pentru umanismul românesc, toate caracteristici ale cronicii moldovene, nu se pot contesta, dar această istoriografie transilvăneană în limba română merită, credem, o atenție și chiar o reconsiderare în lumina noilor explicitații fixate pentru scrisul istoric românesc din veacurile XVII și XVIII.

De altfel reperele cronologice nu sînt foarte importante în forma exprimată mai sus pentru aspectele aflate în atenția noastră, iar existența unor scrieri istorice în limba română anterioare celor discutate aici, deși cele mai multe nepăstrate (ex.: letopiseful lui Eustratie Logofătul și cronică lui Teodosie Rudeanu), pune în alți termeni problema. Acești termeni trebuie să se refere, credem, la relevarea temeiurilor interne transilvănene ale scrisului istoric în limba română din provincia românească intracarpatică, la demonstrarea faptului că istoriografia ardelenă în românește nu „purcede” de la cea din „Principate”, cum afirma Iorga, în sensul că ea nu e o copie, o imitație a istoriografiei din celelalte două țări românești privite ca centre de la care să emane valorile istoriografice spre Transilvania.

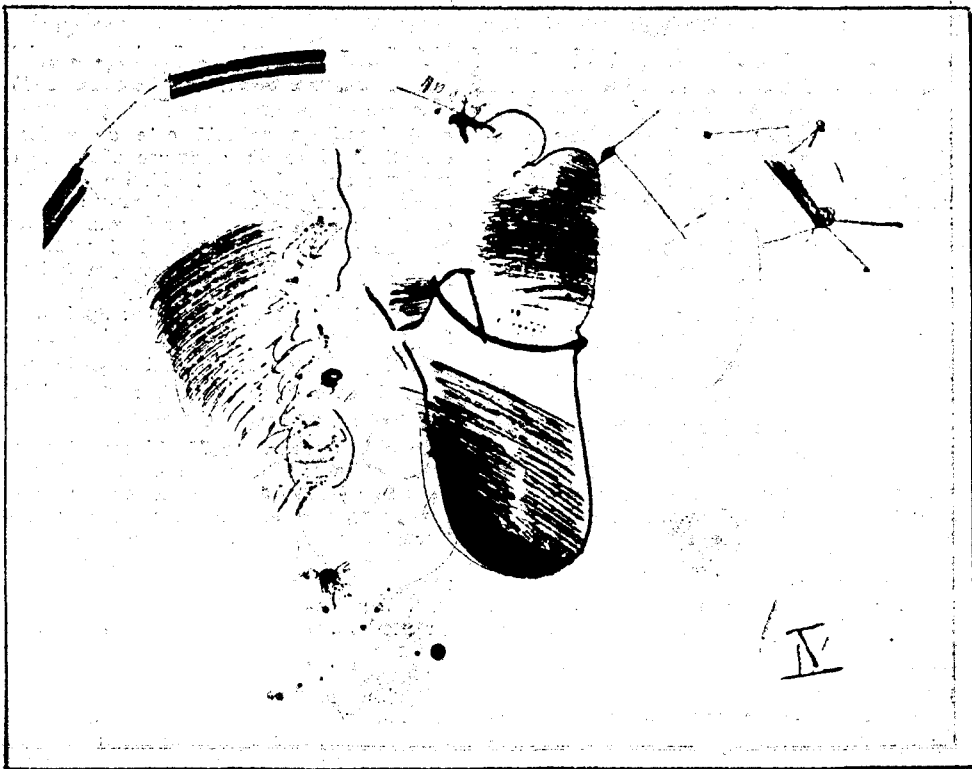
Se cuvine corectată și opinia conform căreia prioritar pentru geneza scrisului istoric transilvănean în limba română în mediul brașovean, ar fi fost exemplul sașilor, care însemnau evenimentele privitoare la orașul și biserica lor. Explicarea unui fenomen cultural ca acela aflat în discuție, exclusiv pe calea influențelor ni se pare nejustificată și în neconcordanță cu viziunea validată astăzi de știința noastră istorică. Desigur, rolul important al unor influențe e de netăgăduit. Vechile anale moldovene, care puteau să circule în versiune românească prin amintita operă a lui Eustratie Logofătul (mai ales datorită intenselor legături ale Brașovului cu Moldova), au fost probabil în situația de a favoriza dezvoltarea fenomenului istoriografic românesc transilvănean, dar nu l-au putut genera. Devine tot mai sesizabilă astăzi existența mai multor focare ale scrisului istoric medieval românesc, care incontestabil s-au influențat reciproc, dar s-au născut relativ de sine stătător, ca urmare a nivelului unitar în esență atins de dezvoltarea economico-socială și culturală a poporului român în acea vreme. Fertilele influențe interromânești au fost desigur îmbogățite cu valoroase su-

gestii venite din partea creațiilor cronicarilor sași ai timpului, aflați unii în contact direct cu protopopul Vasilie. Studiul unor asemenea influențe este necesar și poate întregi chiar imaginea procesului complex de geneză a istoriografiei românești transilvănene. Dar explicarea profundă și deplină a acestui fenomen se poate face numai prin dezvăluirea atmosferei culturale interne (desigur rezultate în urma unei anumite prosperități economico-socială) capabilă să producă și să recepteze un act ca cel istoriografic. Ne referim la actul istoriografic pentru că acesta este acum în centrul atenției noastre, dar detașări atît de tranșante de valori nu se pot face pentru această epocă. Este vorba însă la Brașov de o atmosferă culturală generală care s-a dovedit deschisă în acest început de secol XVII și unor valori așezate astăzi în rindul celor istoriografice. Impotriva influențelor ca factor hotărîtor, pledează și faptul că nu ne aflăm în fața unor manifestări singulare. Scrisul istoric, ca și alte încercări adiacente ori din alte sfere ale culturii vor găsi la Brașov un teren fertil și teren de manifestare.

Analiza istoriografiei brașovene și deci transilvănene în limba română a dus, în deceniile din urmă mai ales, în lumina materialismului istoric, la concluzia generală că acest fenomen a fost determinat de condițiile social-economice și politice interne. Statornicirea explicației pe această bază era în mod obiectiv necesară și fixa modul general de abordare a problemății. P. P. Panaitescu arată că „în Transilvania principalul centru al vieții orașenești în veacul al XVI-lea a fost Brașovul, adică centrul suburban al Scheilor”, că orașul luat în general era unul din marile centre din Europa de sud-est (avea 20.000 de locuitori), prosper prin comerțul înfloritor cu produse meșteșugărești duse în țările române extracarpatice și în Imperiul otoman. Dar tot P. P. Panaitescu socotește necesară explicarea unui fenomen de cultură ca acela al începuturilor scrisului în limba română și prin prisma altor fapte de cultură legate mai nemișlocit de subiectul în discuție. Socoțim de aceea că și scrisul istoric în limba română, ca parte integrantă a scrisului românesc în general, comportă și necesită și explicitări de alt gen decît cele generale social-economice. Valorile culturale brașovene preistoriografice sînt grăitoare în ansamblu, ele se constituie într-o premisă importantă a scrisului istoric în limba română din Transilvania. Într-adevăr, faptele de cultură din secolul al XVI-lea și din cele anterioare pun în lumină evoluția comunității urbane brașovene a Scheilor spre o mentalitate capabilă de geneză și receptarea actului istoriografic prin sine și de către sine și, desigur, prin adaptarea creatoare a unor influențe (modele, sugestii etc.) venite din plin într-o lume atît de deschisă schimbului.

(va urma)

IOAN AUREL POP

Istoriografia transilvăneană în epoca sa de început [II]

Înfi de toate, se poate urmări organiza-rea de timpuriu la Braşov a instituţiei bi-sericeşti, care, în împrejurările evului de mijloc, a servit adesea drept cadru, drept formă de manifestare a fenomenelor cul-turale culte. Aceasta cu atât mai mult cu cât, în lipsa unei autorităţi social-politice româneşti, o mare parte din acţiunile cul-turale, patronate de către stat în celelalte două ţări române, în Transilvania gravitează în jurul bisericii. Izvoarele vorbesc de prisosinţă de îndelungată ascendenţă în timp a bisericii Sf. Nicolae din Şcheii Braşovului. Existenţa acestei biserici este încă cert probată pentru secolul al XIV-lea. Ridicarea ei în piatră la începutul secolului al XVI-lea, înzestrarea cu odoare de preţ, cu danii în bani şi pământuri s-a fă-cut prin strădania românilor şcheieni, dar şi prin grija domnilor munteni şi moldoveni, Vlad Călugărul, Neagoe Basarab, Petru Cercel, Aron Vodă şi alţii. Se ilustrează şi pe această cale **calitatea de centru inter-romănesc**, centru al unor intense legături, nu numai economice, ci şi culturale, între ţările române, pe care a avut-o Braşovul. În cadrul creat de viaţa bisericească romă-nească a Braşovului se va naşte istoriogra-fia transilvăneană în limba română. Este vorba într-adevăr numai de un **cadru fa-valorizant**, care se va reflecta desigur în cronică, dar această istoriografie îmbracă prin opţiuni şi idei un vădit **caracter laic-urban**. Cronica braşoveană nu e în esenţă un act religios; ea respiră adînc aspiraţiile comu-nităţii românilor şcheieni şi, cum vom în-cerca să arătăm mai jos, are implicaţii a-dînci în întreg spaţiul românesc. De altfel însăşi biserica era condusă cu preponde-renţă de mireni prin acel sfat al gogima-nilor şi juraţilor, alcătuit din fruntaşii şcheieni, sfat care alegea pe preot, pe dia-con, pe grămătic. Radu Tempea II arată, nu fără mîndrie, în „Istoria” sa că, pen-tru această organizare braşovenii au luat „pildă de la minăstirea Belgradului”. Este semnificativă această aspiraţie spre o or-ganizare în concordanţă cu marile centre religioase ale timpului.

Scrisul istoric braşovean reflectă interese ale unei comunităţi orăşeneşti puternice, spre deosebire de istoriografia din ţările române de peste munţi. Românii şcheieni denuceau aşezarea lor din afara zidurilor cetăţii săseşti „oraş”, iar pe sine „orăşeni”.

În această atmosferă va lua fiinţă la Braşov cea dintîi şcoală romănească de pe întreg întinsul ţării, şcoală în care limba română îşi ocupă locul firesc înlocuind sla-vena. I. Lupaş vede acest act de cultură ca hotărîtor pentru începutul istoriografiei transilvănene în limba română, arătînd că, în aceste condiţii, e firesc ca scrisul istoric în romăneşte să fi apărut la Braşov. În-tr-adevăr, această şcoală, existentă încă de la sfîrşitul secolului al XV-lea (1495) şi unde se va învăţa în limba română din 1559, prin cele două cicluri ale sale, „cursul inferior”, urmat de localnici, şi „cursul su-perior”, urmat de viitorii clerici, va pregăti un mediu cultural apt pentru a crea şi re-cepta actul istoriografic. Din cronici reiese rolul important al şcolii, misiunea sa de e-ducare. Predilecţia pentru învăţatură şi şcoală nu este întâmplătoare. Preoţii şi diecii, dascălii şi grămăticii se afirmă între şcheieni şi faţă de magistratul săsesc ca oameni foarte „învăţaţi”. Ei erau soli pre-ţuţi şi „la cetate scriitorii”; unii studiau în centrele de prestigiu ale ortodoxiei: „A-tunci au venit şi Miha, sin (fiul — n.n.) po-pei Dobre din Tara Sirbească de la învătă-tură”, spune vechea cronică a protopopului Vasilie.

În aceste condiţii se explică deplin înţe-legerea şi receptarea actului de cultură în mediul braşovean. Vasilie cronicarul, întoc-mai ca Miron Costin în Moldova, optează în elogiu făcut înaintaşilor pentru actul de cultură; preoţii au fost vrednici, demni de admirat pentru oă în vremea lor „multe cărţi s-au tipărit şi pre limba romănească şi pre limba slovenească”, pentru că „multe cărţi au cîştigat... bisericeii”. Dia-cul Oprea, care ştia, se pare, sîrbeşte şi la-tineşte, aşa cum, probabil, şi în şcoala braşoveană se va fi învăţat şi limba latină, arată în **Epilogul la Octoiul românesc** transcris de el la 1570 (dar tradus în romă-neşte anterior de preoţii bisericii Sf. Nico-lae), că „cine învăţătorei sălaşu ridică sie-ş ridică... sălaşu... de fierul şi de aramă, care furul nu va fura, nice vîntul va strica, nice apa va noca”. Asemenea opţiune şi asemenea recunoaştere a perenităţii actului de cultură la 1570, de către unul din diecii braşoveni, explică, credem, elocvent, între altele, de ce la începutul secolului al XVII-lea a putut fi iniţiat la Braşov scrisul istoric românesc.

Dar înainte de fenomenul istoriografic, în centrul din sud-estul Transilvaniei se va naşte scrisul românesc. Vechea tradiţie cărturărească braşoveană include între va-lorile sale o adevărată „şcoală organizată

de copişti”, precum şi una de traducători. Astfel, Coresi nu a trebuit şi nu ar fi putut să traducă el însuşi, într-un timp scurt, nu-meroasele cărţi slavone în romăneşte; el a îndreptat doar limba manuscriselor pentru că traducerea din slavonă era efectuată de către profesorii şcolii şi preoţii şcheieni, cînd nu se găseau traduceri romăneşti mai vechi. Faptul poate fi dovedit de **Octoiul** amintit mai sus, tîlmăcit din slavonă în prima jumătate a secolului al XVI-lea în Şcheii Braşovului, pentru ca la 1570 diacul Oprea să-l poată copia, de un **Apostol romănesc**, copiat de **papa Bratul** în 1559, dar tradus, desigur cu cîteva decenii înainte, de un Moltvenic, tradus tot în prima jumăta-te a secolului al XVI-lea. Devine astfel sesizabilă contribuţia acestor preşuitori de cultură la opera **diaconului Coresi** de în-temeiere pe baze sigure a limbii literare romăneşti. **P. P. Panaitescu** vede integrată această activitate de traduceri şi transcrieri de la Braşov într-un **curent general romă-nesc** iniţiat de „pădurile orăşeneşti rămase ortodoxe”, puternice în centrele deschise schimbului din jumătatea de sud a Transil-vaniei; faptul că ridicarea limbii române la rangul de limbă literară se produce în-că înainte de pătrunderea luteranismului în Transilvania (stă mărturie şi şcoala de traduceri şi transcrieri din Şcheii Braşovului) demonstrează că explicarea trec-rii la scrisul românesc prin luteranism e superfluă, că traducerea cărţilor bisericii în limba română provine din nevoile cul-turale ale societăţii romăneşti. Din ace-leaşi nevoi se va naşte, credem, şi scrisul istoric în limba română.

Braşovul românesc resimţea din plin a-cesste necesităţi ale culturii pentru sine şi pentru toate cele trei ţări romăneşti; a-cestă comunitate orăşenească şcheiană, ca principal client şi beneficiar al muncii co-ordonate de diaconul Coresi, va contribui prin specificul său economic, geografic şi cultural la satisfacerea nevoilor de carte romănească ale unei întinse părţi din spa-ţiul carpato-dunărean şi mai ales ale Transilvaniei ortodoxe. Caracterul social larg al acestor acţiuni culturale e dovedit şi de faptul că grămăticii cunoscători ai limbii slavone, ca şi cei ce studiau în şcoala romănească, nu erau doar feţe biseri-ceşti ci şi orăşeni de rînd ai Şcheilor.

Un mediu cultural atât de larg spre în-noiri, dar cu ascendenţe într-o străveche tradiţie, apare ca deplin capabil de geneza fenomenului istoriografic în limba română. Generaţia imediat anterioară cronicarului Vasilie, prin **protopopul Miha** şi **papa Iane**, va înţelege din plin şi va sprijini munca diaconului Coresi, pentru ca la începutul secolului al XVII-lea, cronicarul să pună în lumină capacitatea acestui mediu pentru opţiunea istoriografică. Scrisul religios nu era propice pentru manifestarea, pentru o-biectivarea în creaţii a sentimentului isto-ric în devenire. Îşi face loc certitudinea şi conştiinţa contribuţiei înaintaşilor la edifi-carea bisericii, a şcolii, a cărţilor, traduce-rilor şi tipăriturilor romăneşti şi, odată cu aceasta, se iveşte necesitatea trecerii de la însemnările pe odoare, de la pomelnice şi epiloguri ori predoslovii scrise cărţilor bi-sericeşti la cronică aflată în puţină de a exprima direct şi în primul rînd acest **sen-timent al trecutului de mîndrie şi îndemn pentru viitor**.

Iată deci că temeiurile genezei scrisului istoric românesc transilvănean la Braşov se află în dezvoltarea internă a comunităţii orăşeneşti de aici, în activitatea şcolii romă-neşti cu porţi deschise în secolul XVI pentru „elevi veniţi din toate părţile Ardealului”, în cunoştinţele largi ale preoţilor, diecilor şi o-răşenilor şi în opţiunea lor timpurie pentru actul de cultură, în şcoala de traducători şi de copişti a Şcheilor, încununată de tipa-rul coresian. Toate aceste temeiuri nu ex-clud, ci explică şi justifică preluarea crea-toare, în primul rînd a modelelor şi suges-ţiilor venite din strînssele legături cu **mediul cultural românesc extracarpatic**, dar şi din contactul cu **Braşovul săsesc** şi cu a sa am-plă viaţă spirituală de nuanţă umanistă în secolul XVI. Valorile culturale interne, ca-re au generat la începutul veacului al XVII-lea scrisul istoric în limba română şi care au făcut posibilă topirea în mazăre proprie a feluritelor influenţe, s-au putut naşte şi manifesta datorită unei civilizaţii materiale urbane prospere, datorită caract-erului Braşovului de centru comercial şi de legătură cu ţările romăneşti.

Rădăcinile adînci ale istoriografiei romă-neşti la Braşov sînt probate şi de intensa activitate istoriografică desfăşurată în con-tinuare în Şcheii în secolul al XVIII-lea. Cronica protopopului Vasilie e continuată la alte dimensiuni şi cu alte valenţe de „Istoria” lui Radu Tempea II, de valo-roasele lucrări, cu referiri la istoria celor trei ţări române şi la istoria universală, a-tribuite lui Radu Duma şi Dimitrie Eusta-tievici şi de altele.

Începuturile istoriografiei transilvănene în limba română

Serisul istoric transilvănean în limba română în epoca sa de început nu a fost așezat de cele mai multe ori la capitolul eveniment în istoria istoriografiei, fiind privit cu oarecare reticență și datorită accepțiunii date caracterului local-provincial. Despre acest orizont restrins al cronicii, referindu-se la scrierea protopopului Vasilie, vorbesc cu diferite nuanțe și precizări, mai mulți autori¹⁴. Desigur, **caracterul local** al cronicii brașovene este o realitate incontestabilă, dar el izvorăște din condițiile obiective ale epocii și ale mediului românesc transilvănean; de aceea acest caracter nu trebuie înțeles ca o piedică pentru plasarea scrisului istoric din secolul XVII din Transilvania alături de opera istoriografică în limba română din celelalte două țări românești (cel puțin din acest punct de vedere). De altfel, cronica medievală românească în general îmbracă, aproape în mod exclusiv un **caracter local (provincial)**. Iar scrierile istorice din secolul al XVII-lea din Transilvania, restrinse cantitativ și calitativ, fără o tradiție slavo-română cunoscută și comparabilă cu cea din Moldova, de exemplu, s-au afirmat ca având un caracter local și pentru că românii ardeleni nu dispuneau de o organizare politică centralizată proprie care să genereze cronica de curte, nici de o clasă feudală puternică și stăpână care să ducă la cronica așazisă boierească. Scrisul istoric transilvănean reflectă de aceea, în chip obiectiv, interesele comunității urbane românești a cărei inițiativă și autonomie relativă se putea manifesta cu precădere pe plan bisericesc. Organizarea bisericăască include, prin compensație, și viața politico-socială a comunității orașenești, ca și pe cea culturală, toate lăcuzind într-un anume sens, prin largul avantaj de preocupări „mirene”; pleiada de activități grupate în jurul bisericii și estompând tenta religioasă. În acest spirit, al reflectării aspirațiilor comunității românești circumscrise unui anume spațiu, Cronica protopopului Vasilie are un caracter local și reprezintă, în înțelesul bun al noțiunii și atât de actual astăzi, **prima scriere de istorie locală în limba română**¹⁵. Dar această istorie locală prezentă în cronica brașovene și impusă de mărimea comunității al cărui manifest aspirațional era, e integrată în cadre mult mai largi; cronica respiră în rîndurile sale o atmosferă general transilvăneană și românească. În această cuprindere și prin fondul de idei, nu numai prin aspecte formale, cronica e de interes general românesc. Și nici

nu poate fi altfel dacă ținem seamă de faptul că întreaga activitate economică și culturală a Brașovului în sec. XVI, dar și anterior, reliefează nu o comunitate închisă, ci orientată prin multiple legături spre întreaga Transilvanie, spre Țara Românească și Moldova: biserica se sprijină pe daniile bogate ale domnilor români; preoții brașoveni sînt hirotonisiți în Țara Românească, de ale cărei episcopi depind în anumite perioade; școala românească din Brașov e larg deschisă pentru copiii din tot Ardealul (după cum arată diacul Opera în citatul epilog la Octoib), iar cărțile tipărite aici de Coresi întrec nevoile locale, fiind receptate în întreaga Transilvanie și în regiunile extracarpătice.

În aceste condiții e firesc ca și istoriografia brașovenească să respire o atmosferă general românească. Lucrul e lesne observabil în scrierile istorice din secolul al XVIII-lea (larg deschise și spre univers); dar nici cronica protopopului Vasilie nu este o excepție în acest sens. Chiar datarea evenimentelor în două ere deosebite, „de la zidirea lumii” și „de la Hristos”, față de era proprie brașovenească „de la venirea bulgarilor”, demonstrează că scrierea era de interes mai general¹⁶. În vechea cronică se consemnează cu mîndrie că sibiienii „au poftit” preot de la Brașov și că a fost trimis popa Bratul (strămoș al poetului Octavian Goga); protopopul Vasilie mai amintește de „dorința sfîntă” de care au fost cuprinși creștinii brașoveni cînd au cerut și au obținut sprijin de la Neagoe Basarab pentru zidirea bisericii de piatră. Este consemnată, de asemenea, bătălia de la cetatea Feldioarei, plasată de varianta germană a cronicii în 1528 (față de data corectă — 1529, 22 iunie) ca și încheierea vieții preotului Toma în Țara Românească, precum și hirotonisirea popii Miu tot în Țara Românească. Apar evident paralele: popa Voicul „s-au pristăvit” în vremea cînd în Țara de la sud de Carpați „donnae Mihnea Voievod iar în Transilvania Bătar Cristof” (Béthori Christophor). În 1583, zice cronicarul, „păstorii bisericii l-au înduplecat pe Petru Vodă Dimitrie Cercei, „fiul Pătrașcului Vodă, domnul muntenesc” să se îngrijească de înzestrarea și înnoirea bisericii. **I. Lupăș** remarcă în rîndul frămîntărilor de ordin mai general prezente în cronică aducerea la Brașov a **preotului Neagoslav** din Tirgul de Floci, ca expresie a năzuinței lui Mihai Viteazul de a așeza în orașele din Transilvania oameni de-ai săi¹⁷. Cronica mai înfățișează dărniciia lui **Aron Vo-**

dă al Moldovei față de biserică, ca și soția papei Mihai alături de judele sas al Brașovului pe lângă Mihai Viteazul care trecuse muntii. Tot popa Mihai e trimis ca sol la Radu Șerban spre a pregăti vizita domnitorului muntean în Orașul Coșanei, vizită care, pe lângă „puternica legătura cu domnia statului”, va fi prilejuit și un contact direct cu românii scheieni și cultura lor. Problemele bisericăști interne sînt rezolvate la 1606 cu ajutorul „vlădicii românească Teoctist din Belgrad” și al mitropolitului Luca din Tirgoviște, dovînd acest fapt încă o dată puternicele legături cu Țara Românească.

Toate aceste ecouri ample în cronica brașovenească ale vieții politice, religioase și culturale de pe întreg pămîntul românesc demonstrează largă deschidere a acestei istoriografii și se constituie ca izvoare însemnate pentru un mare capitol de istorie culturală românească. Cronicile boierești din secolul XVII din țările române extracarpătice optează mai ales pentru evenimentul politic ca fapt istoric; cronica transilvăneană de nuanță urbană-ecliziastică, prin specificul său, aduce în atenție și fapte valorificabile azi mai ales pentru istoria culturală.

Atmosfera general transilvăneană și românească precum și preocupările vădite de istorie universală sînt și mai pregnant prezente în cronicile și istoriile secolului XVIII scrise la Brașov. Criculația în Transilvania a acestor cronici, insuficient demonstrată și cercetată încă, pune în lumină tocmai acest interes ce depășea spațiul brașovean. Astfel, prezența în cronica rimată numită „Plîngerea sfîntei mănăstiri a Silvașului” a unor versuri împotriva unirii cu Roma, asemănătoare pînă la identitate unor versuri existente în „Istoria...” lui Radu Tempa, anterioară cu cîteva decenii cronicii rimate, pune problema unei circulații a scrierii brașovene cel puțin în sudul Transilvaniei, cu puternicele sale comunități românești ai căror cărturari erau capabili de o atare recepție. Situația se schimbă însă dacă, în acest caz particular, se va putea demonstra că cronica rimată a fost scrisă tot la Brașov, de către „un călugăr ortodox refugiat aici de la Prislup”, cum cred O. Șchiav și L. Bot¹⁹, sau că existau în epocă anumite versuri arhetipale care circulau în tot mediul românesc refractar unirii cu Roma.

Valoarea acestei istoriografii e ridicată, între altele și de faptul că **Radu Tempa**, spre deosebire de Stolnicul Cantacuzino, de exemplu, se dovedește un mare pretuiitor al documentului, al actului de cîntărire pe care l reproduce adesea și-l comentează în „Istoria...” sa, considerîndu-l un important izvor.

În această largă cuprindere, istoriografia în limba română din Transilvania, în momentul genezei sale la începutul secolului al XVII-lea, apare fixată pe un teren sigur. Chiar dacă antecedentele sale slavo-române sînt numai presupuse, prin logica lucrurilor, această istoriografie manifestă depline similitudini cu scrisul istoric din teritoriile românești extracarpătice.

De aceea, „Cronica protopopului Vasilie” e comparabilă cu „Letopiseșul Țării Moldovei” al lui Grigore Ureche, cel puțin prin limba română comună ambelor scrieri și prin paralelismul cronologic al acestora. **Scrierea brașovenească este un „letopiseș” creat în condițiile specifice ale Transilvaniei**; ea reflectă aspirații ale românilor ardeleni, dar și privațiunile în care au fost siliți aceștia să trăiască, punînd în lumină rolul de armă în lupta politică pe care nu de puține ori îl avea cultura. De aceea, deocamdată, în comparație cu scrisul istoric al învățaților boieri moldoveni, aceste cronici ardeleni, în speță, Cronica popii Vasilie, apar din punct de vedere al concepției și metodei istorice, cantitativ și calitativ modeste și sînt greu integrabile în marele curent cultural umanist, deși unii cercetători au văzut cu îndreptățire și ecouri umaniste tîrzii în acest scris istoric transilvănean de început²⁰.

Oricum, nașterea scrisului istoric în limba română la începutul secolului al XVII-lea în Transilvania, deși la această dată primatul valoric va fi deținut de cronicarii moldoveni și munteni, pregătește terenul fertil pentru schimbarea centrului de greutate în favoarea Transilvaniei, schimbare realizată prin **marile sinteze istorice de tip iluminist ale Școlii ardeleni**, care, alături de aportul cronicăresc moldovean și muntean, de contribuția Stolnicului Cantacuzino, de cea a lui Cantemir, vor îngloba și această modestă experiență de început.

Deci scrisul istoric brașovean în limba română la începutul secolului al XVII-lea reprezintă nu numai cronologic, ci și prin conținut, o premieră istoriografică transilvăneană și românească cu rădăcini directe adînci în viața internă culturală românească a Transilvaniei și, în speță, a comunității orașenești scheiene, deschisă creator spre mediul său integrant general carpațo-danubian, spre influențele ale lumii umaniste germane etc. Deși încadrată spațial Brașovului și Țării Birsei, datorită specificității modului de viață al românilor transilvăneni în epocă, această istoriografie de tip citadin — ecliziastic respiră o atmosferă de interes general românesc, analogă cu rolul de centru interromâneș pe care l-a jucat Brașovul într-o intensă perioadă din evul mediu pînă în zorile epocii moderne, cînd **deceșul și procesul de formare a națiunii va impune țărilor române împlinirea unei unități de tip superior**.

„Bulgarii” sînt numiți de cronicarii brașoveni sași și români aici, imigranți, români (vlahi) după unii autori, după alții bulgari (slavi), veniți la sfîrșitul sec. al XIV-lea, răsleți ori în mase compacte, din Bulgaria și așezați peste masa autohtonilor formată din români și din scheii (= slavi romanizați). „Descălecare” acestora e în legătură, după unele opinii, cu întinderea stăpînirii turcești pînă la Dunăre în vremea lui Mircea cel Bătrîn.